

Назарій Петрович Халанчук
Любомир Ігорович Мартинів

Регіональний розвиток акордеонно-баянного мистецтва України

УДК 78.03:780.647.2(477) "19/20"
DOI <https://doi.org/10.24195/artstudies.2025-2.25>

Назарій Петрович Халанчук
аспірант кафедри вокально-хорового,
хореографічного та
образотворчого мистецтва
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка
ORCID: 0009-0005-1455-6821

Любомир Ігорович Мартинів
кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри вокально-хорового,
хореографічного та
образотворчого мистецтва
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка
ORCID: 0000-0001-7826-3968

У статті виявлено регіональні особливості розвитку акордеонно-баянного мистецтва України у конкретизації мистецьких шкіл, встановлено культурно-історичні обставини їх виникнення у певних регіонах; проаналізовано роль і значення у розвитку мистецтва України. Наукове осмислення розвитку шкіл у різних регіонах України упродовж другої половини XX – на початку XXI століть є актуальною міжгалузевою проблемою. Дослідницьку увагу обумовлюють особливості означеного періоду, а саме: зміна освітньої парадигми з утвердженням особистісно орієнтованого підходу; орієнтація на європейські норми здобуття і надання послуг мистецької освіти; збагачення навчального репертуару творами європейських та американських композиторів для баяна та акордеона; пошук витоків академічної традиції у регіональному фольклорі тощо. Акордеонно-баянна школа є осередком культурно-історичних, національних та регіональних традицій. Діяльність школи пов'язана із мистецьким чи мистецько-педагогічним закладом освіти, на базі якого здійснюється розвиток, збереження і популяризація акордеонно-баянного мистецтва, як-от Київської, Харківської, Донецької, Одеської, Львівської шкіл. Особливістю шкіл акордеонно-баянного мистецтва у різних регіонах України є те, що їх розбудовували представники класу музичного педагога, засновника та очільника (з 1938 до 1976 року) кафедри народних інструментів Київської консерваторії Марка Геліса (1903–1976), зокрема: Анатолій Семешко, В'ячеслав Воєводін, Георгій Козаков, Михайло Оберюхтін та інші. Освітній процес у регіональних школах акордеонно-баянного мистецтва в Україні здійснюється, в основному, за програмами, що передбачають вивчення різних аспектів акордеонно-баянного виконавства в українському та світовому інструментальному мистецтві.

Ключові слова: акордеонно-баянне мистецтво, школа, регіон.

Постановка проблеми. Наукове осмислення, розвиток та модернізація інструментарію у культурно-історичному процесі виникнення шкіл акордеонно-баянного мистецтва у різних регіонах України упродовж другої половини XX – початку XXI століть є актуальною міжгалузевою проблемою сучасного гуманітарного знання. Дослідницьку увагу зосереджуємо на визначених особливостях означеного періоду, а саме:

- зміна освітньої парадигми з утвердженням особистісно орієнтованого підходу, що передбачає визнання самоцінності і самодостатності особистості як творця і споживача культури;
- орієнтація на європейські норми здобуття і надання послуг мистецької освіти;
- збагачення навчального репертуару творами для баяна та акордеона європейських та американських композиторів;
- пошук витоків академічної традиції у регіональному фольклорі тощо.

Аналіз актуальних досліджень. Проблему акордеонно-баянного мистецтва досліджувала низка українських мистецтвознавців в конкретизації культурно-історичних аспектів проблеми – Р. Кундис, А. Душний, А. Сташевський; стильових – А. Єрьоменко, А. Стрілець; освітніх – В. Суворов, В. Шафета, Б. Пиц; виконавських – В. Власов, В. Воєводін, М. Давидов, М. Різоль, Л. Пасічник та ін. Однак, незважаючи на низку досліджень, сучасна наукова думка ще не виробила єдиного

погляду та не дала об'єктивної оцінки питанням теорії, історії та практики акордеонно-баянного мистецтва України, тож не всі аспекти проблеми баянно-акордеонного мистецтва в Україні і світі є розкритими, що й обумовило вибір теми статті.

Метою статті є виявлення регіональних особливостей розвитку акордеонно-баянного мистецтва України у конкретизації мистецьких шкіл, проєктів тощо.

У межах визначеної мети **методологія дослідження** була спрямована на вирішення таких завдань: встановити культурно-історичні обставини виникнення акордеонно-баянних шкіл у певних регіонах; проаналізувати їх діяльність, визначних діячів, роль і значення у розвитку акордеонно-баянного мистецтва України.

Результати та їх обговорення. Виникнення акордеонно-баянних шкіл у певних регіонах України пов'язані із низкою культурно-історичних обставин, які у певному часі та просторі стали чинниками розвитку баянно-акордеонного мистецтва. Досліджуючи провідні авторські баянні школи України як визначальний складник регіональної інструментальної традиції, Р. Кундис і А. Душний зазначають, що сучасна авторська школа в музичному мистецтві є феноменом інноваційної освітньої практики, яка базується на оригінальному концептуальному проєкті, протиставленому загальноприйнятій традиції чи традиції національного або локального осередку. У її формуванні

беруть участь як педагоги-методисти, так і виконавці-практики й науковці-дослідники (Кундис Р., Душний А., 2020: 149). Репрезентанти школи у своїх зусиллях згуртовані навколо реалізації основної ідеї світоглядної концепції, творчо переосмислюють отримані результати, представляють їх в різних соціокультурних умовах, здійснюють пошукову та експериментальну, мистецько-виконавчу, освітню діяльність.

Кундис Р., Душний А. виокремлюють чотири провідних регіональних шкіл баянно-акордеонного мистецтва України – Київська, Одеська, Донецька, Львівська. При цьому дослідники називають три параметри, за якими можна визначити сформованість школи як осередку:

- міжпоколіннева наступність традицій і принципів педагогічної та виконавської діяльності педагогів-наставників;

- розгортання взаємодії по вертикалі у системі взаємозв'язків між: школою – училищем – закладом вищої освіти;

- розгортання взаємодії по горизонталі у системі взаємозв'язків: діяльність учнів послідовників у містах і селах регіону, їх концертування та викладання поза регіоном, в Україні та поза її межами (Кундис Р., Душний А., 2020: 149).

Алгоритм розвитку українського акордеонно-баянного мистецтва, визначений Р. Кундисом та А. Душним, доповнимо міркуваннями А. Стрілець про те, що три основні чинники вплинули на формування концертно-педагогічного репертуару баяністів та акордеоністів, виконавської діяльності і власне розвитку цієї галузі мистецтва. Дослідник називає такі обставини:

- виконавська школа та її ґене́за в особі конкретних педагогів із їх власними репертуарними уподобаннями;

- удосконалення конструкції самого інструмента;

- обсяг і якість оригінального репертуару, а також кількість і продуктивність композиторів, які працюють над його вдосконаленням (Стрілець А., 2021: 9).

Слід зазначити, що на сьогодні побутують три основні моделі інструменту – готовий, готово-виборний, електронний, що забезпечує для акордеонно-баянного мистецтва можливість функціонувати у широкому жанровому і репертуарному просторі, використовуючи конструкцію інструменту для гри стоячи, з віртуозними та колористичними елементами видовищності і театралізації.

Дослідники історії акордеонно-баянного мистецтва в Україні А. Душний, Р. Кундис, А. Сташевський, А. Стрілець та інші виокремлюють Київську академічну баянну школу як найпотужнішу і найстарішу в Україні, очільником якої тривалий час був поліінструменталіст, музичний педагог, науковець Марк Геліс (1903–1976). Значення діяльності

М. Геліса пов'язане із започаткуванням викладацьких та студентських баянних ансамблів, розробкою методико-педагогічної системи, створенням та виданням методичної літератури, баянних навчальних збірок дидактичного репертуару, розробкою теоретичних проблем інтерпретації, виконавських стилів, звуковидобування (Кундис Р., Душний А., 2020; Сташевський А., 2006 та ін.). Київська акордеонно-баянна школа інтенсивно розвивалася у 1950–1980-х роках, коли в Україні відбувся ренесанс акордеонного і баянного виконавства, що сприяло розвитку як власне школи, тобто неформальної інституції, так і виконавства, мистецького напрямку тощо. Це еволюція українського акордеонно-баянного мистецтва у світовому музичному-інструментальному контексті.

Учні Київської школи і, зокрема, М. Геліса – І. Алексєєв, В. Власов, М. Давидов, В. Дікусаров, М. Оберюхтін, М. Різоль, Л. Шаврук, І. Яшкевич та інші проявили свої виконавські та організаторські здібності в інших регіонах України, де започаткували та очолили класи та відділи народних інструментів, сприяли спадкоємності методико-педагогічних принципів наставника у системі освіти різних рівнів. Слід зазначити, що у кожному з регіонів діяльність акордеонно-баянних шкіл має свою, детерміновану особливостями регіону, специфіку. Так, в Одесі виконавські традиції баянно-акордеонного мистецтва вповні виявили себе в естрадно-розважальній сфері та діяльності оркестрів баяністів, представники яких, водночас, входили до складу провідних осередків фахової мистецької освіти: музичного коледжу, консерваторії та академічного музичного вишу. Особлива історія у баянно-акордеонної школи м. Донецьк, яка була заснована у 1992 році і до 2014 року належала до провідних в Україні. На жаль, творча доля її представників під час російсько-української війни (з 2014 року), які здійснили вагомий внесок у регіональне і національне акордеонно-баянне мистецтво, чекає своїх дослідників.

Як зазначають Р. Кундис та А. Душний, засади авторської школи М. Геліса, що набула загальнонаціонального значення в процесі академізації народно-інструментального мистецтва України, послужили основою і для становлення баянної традиції Львівщини, коли у 1946-47 роках було засновано спеціальні класи народних інструментів у музичному училищі та консерваторії повоєнного Львова (Кундис Р., Душний А., 2020: 152). На думку В. Суворова, Львівська баянна школа є каталізатором розвитку акордеонно-баянного мистецтва у регіоні Західної України, а також Волині та інших (Суворов В., 2014).

Осередком Харківської баянно-акордеонної школи є відділ народних інструментів, заснований у Харківському музично-драматичному інституті у 1926 р., сьогодні це кафедра народних

інструментів України у Харківському національному університеті мистецтв імені І. П. Котляревського. Як зазначає А. Стрілець, досліджуючи історичні етапи формування сучасного репертуару баяністів (акордеоністів) на ґрунті аналізу жанрово-стильових моделей репертуару, починаючи з кінця 60-х років, оригінальний педагогічний репертуар вирізнявся великою різноманітністю жанрово-стильових форм: концерт, соната, сюїта, партита, фантазія, невеликі цикли, скерцо, прелюдія, концертно, п'єса, обробка народної пісні, обробка популярного авторського твору, концертний етюд. У розвитку освітніх і мистецьких традицій в акордеонно-баянному мистецтві дослідник виокремлює п'ять генерацій представників, що уособлюють творчий досвід харківської баянної школи і одночасно трансформують її відповідно до сучасних викликів.

При цьому А. Стрілець висновує, що у процесі діяльності Харківської баянної школи утвердились жанрові моделі репертуару баяністів та акордеоністів, що унаочнює статус академічного мистецтва гри на народних інструментах, як новий еталон звукообразного мислення (Стрілець А., 2021:7).

А. Єрьоменко (2021) виокремлює три етапи у розвитку акордеонно-баянного мистецтва України.

Перший етап (1920-ті – 1940-ві роки) пов'язаний з професійним становленням естрадно-джазової музики в баянно-акордеонному мистецтві України. У цьому періоді дослідник виявляє перші спроби баянно-акордеонного музикування у популярних пісенно-танцювальних жанрах, цілеспрямованому використанні баяна (акордеона) як сольного та акомпануючого інструмента у концертних, агітаційних бригадах тощо.

У процесі другого етапу, який припадає на 1950-ті – 1980-ті роки, відбувається утвердження самостійного статусу баяна та акордеона як професійних академічних інструментів у сольному й ансамблево-оркестровому виконавстві філармонійних колективів, удосконалення рівня професійної майстерності виконавців, удосконалення виробництва різновидів баяна та акордеона, налагодження системи початкової музичної освіти, поява професійних виконавців, перші спроби створення оригінальних зразків репертуару, офіційне визнання джазу як провідної форми тогочасної інструментальної музики, удосконалення виконавських можливостей акордеона/баяна не лише як інструментів академічної, але й естрадно-джазової музики.

З початку 70-х років ХХ століття і до сьогодні баянно-акордеонне джазове музикування розвивається в активному зростанні філармонійної спеціалізації, інтенсивному використанні баяну та акордеону у концертній практиці музикантів, розробці та удосконаленні теоретичних та методичних засад формування професійної майстерності

тощо (Єрьоменко А., 2021: 130–131). Отже, українське акордеонно-баянне мистецтво розвивалося у світовому і національному контексті, у складних і не завжди сприятливих культурно-історичних обставинах. Тож у процесі розвитку українського акордеонно-баянного мистецтва у різні періоди і в різних регіонах важливою є роль мистецько-виконавських шкіл як осередків не лише мистецької діяльності, але й виховання нових поколінь музикантів.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. У межах нашого дослідження акордеонно-баянну школу трактуємо як осередок культурно-історичних, національних та регіональних традицій, що виявляють себе в авторській, індивідуальній та колективній акордеонно-баянній виконавській, композиторській, освітній діяльності. Звично діяльність мистецько-виконавчої школи пов'язана із мистецьким чи мистецько-педагогічним закладом освіти, на базі якого здійснюється розвиток, збереження і популяризація акордеонно-баянного мистецтва, як-от Київська, Харківська, Донецька, Одеська, Львівська школи. Особливістю зародження і розвитку шкіл акордеонно-баянного мистецтва у різних регіонах України є те, що їх очолювали представники класу музичного педагога, професора, Заслуженого діяча мистецтв УРСР, засновника та очільника (з 1938 до 1976 року) кафедри народних інструментів Київської консерваторії Марка Геліса (1903–1976), зокрема: Анатолій Семешко, В'ячеслав Воєводін, Георгій Козаков, Михайло Оберюхтін та інші. Освітній процес у регіональних школах акордеонно-баянного мистецтва в Україні здійснюється, в основному, за програмами, що передбачають:

- вивчення історії становлення та розвитку акордеонно-баянного виконавства в українському та світовому інструментальному мистецтві;
- здобуття базових навичок гри на акордеоні та баяні; засвоєння тенденцій сучасного музично-інструментального акордеонно-баянного виконавства;
- проведення науково-дослідної діяльності з проблем мистецтвознавства, музичної педагогіки тощо;
- популяризація акордеонно-баянного мистецтва та пошук нових талантів у проведенні фестивалів, конкурсів, конференцій тощо.

Перспективою подальших досліджень є встановлення зв'язків і взаємовпливів фольклорної та академічної традиції у контексті діяльності Львівської акордеонно-баянної школи.

ЛІТЕРАТУРА

Єрьоменко, А. (2021). Творчість вітчизняних баяністів-акордеоністів у контексті естрадно-джазового виконавства на рубежі ХХ–ХХІ століть. *Мистецтвознавчі записки: збірник наукових праць*. Вип. 40. С. 129–133.

Кундис, Р., Душний, А. (2020). Провідні авторські баянні школи України як визначальний складник регіональної інструментальної традиції. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Редактори-упорядники М. Пантук, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 30. Том 1. 282 с. С. 148–154. URL: https://www.apfn-journal.in.ua/archive/30_2020/part_1/25.pdf

Сташевський, А. (2006). *Нариси з історії української музики для баяна*: навчальний посібник для студентів вищого навчального закладу мистецтва і освіти. Луганськ: Поліграфресурс. 152 с.

Стрілець, А. (2021). Концертно-педагогічний репертуар Харківської баянної школи в жанрово-стильовій динаміці. *Аспекти історичного музикознавства*: зб. наук. ст. Вип. XXII: До 95-річчя кафедри народних інструментів України. Харків. нац. ун-т мистецтв імені І. П. Котляревського; ред. упоряд. Романюк І. А. Харків, ХНУМ. 196 с, С. 7–27.

Суворов, В. (2014). Науково-мистецький проєкт «Львівська баянна школа» та його проєкція на баянно-акордеонне музикування Волині. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Редактори-упорядники В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2014. Вип. 8. 448 с. С. 177–184. URL: https://apfn-journal.in.ua/archive/8_2014/27.pdf.

REFERENCES

Yeromenko, A. (2021). Tvorchist vitchyznianskykh baiantiv-akordeonistiv u konteksti estradno-dzhazovoho vykonavstva na rubezhi XX–XXI stolit. *[Creativity of domestic accordionists in the context of pop and jazz*

performance at the turn of the 20th–21st centuries]. Mystetstvoznachchi zapysky: zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 40. S. 129133.

Kundys, R., & Dushnyj, A. (2020) Providni avtorskyi bajanni shkoly Ukrainy jak vyznachalnyi skladnyk rehionalnoyi instrumentalnoyi tradycji. *[Leading author's bayan schools of Ukraine as a defining component of the regional instrumental tradition]*. Aktualni pytannja ghumanitarnykh nauk: mizhvuzivskyj zbirnyk naukovykh pracj molodykh vchenykh Droghobycjkogho derzhavnogho pedaghoghichnogho universytetu imeni Ivana Franka. Redaktery-uporjadnyky M. Pantjuk, A. Dushnyj, I. Zymomrja. Droghobych: Vydavnychyj dim «Gheljvetyka», 2020. Vyp. 30. Tom 1. 282 s. S. 148–154.

Stashevskiy, A. (2006). Narysy z istorii ukrainskoi muzyky dla baiana *[Essays on the history of Ukrainian music for bayan]*: navchalnyi posibnyk dla studentiv vyshchoho navchalnoho zakladu mystetstva i osvity. Luhansk: Polihrafresurs. 152 s.

Strilets, A. (2021). Kontsertno-pedahohichnyi repertuar Kharkivskoi baianno shkolyv zhanrovo-stylovii dynamitsi. *[Concert and pedagogical repertoire of the Kharkiv bayan school in genre and style dynamics]*. Aspekty istorichnoho muzykoznavstva: zb. nauk. st. Vyp. XXII: Do 95-richchia kafedry narodnykh instrumentiv Ukrainy. Kharkiv. nats. un t mystetstv imeni I. P. Kotliarevskoho; red. uporiad. Romaniuk I. A. Kharkiv, KhNUM. 196 s, S. 7–27.

Suvorov, V. (2014). Naukovo-mystecykij proekt “Lvivjsjka bajanna shkola” ta jogho proekcija na bajanno-akordeonne muzykuvannja Volyni. *[Scientific and artistic project “Lviv Bayan School” and its projection on bayan-accordion music making in Volyn]*. Aktualni pytannja ghumanitarnykh nauk: mizhvuzivskyj zbirnyk naukovykh pracj molodykh vchenykh Droghobycjkogho derzhavnogho pedaghoghichnogho universytetu imeni Ivana Franka. Redaktery-uporjadnyky V. Ilynycjkyj, A. Dushnyj, I. Zymomrja. Droghobych: Vydavnychyj dim «Gheljvetyka», 2014. Vyp. 8. 448 s. S. 177–184.

Regional development of accordion-bayan art in Ukraine

Nazarii Petrovych Khalanchuk
Postgraduate Student at the Department
of Vocal and Choral,
Choreographic and Visual Arts
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical
University
ORCID: 0009-0005-1455-6821

Liubomyr Ihorovych Martyniv
Candidate of Art Studies, Associate
Professor,
Associate Professor at the Department
of Vocal and Choral, Choreographic
and Visual Arts
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical
University
ORCID: 0000-0001-7826-3968

The article reveals regional features of the development of accordion-bayan art in Ukraine in the specification of art schools, establishes the cultural and historical circumstances of their emergence in certain regions; analyzes the role and significance in the development of Ukrainian art. Scientific understanding of the development of schools in different regions of Ukraine during the second half of the 20th - early 21st centuries is a relevant interdisciplinary problem. Research attention is determined by the features of the specified period, namely: a change in the educational paradigm with the establishment of a personally oriented approach; orientation towards European norms of obtaining and providing art education services; enrichment of the educational repertoire with works by European and American composers for bayan and accordion; search for the origins of the academic tradition in regional folklore, etc. The accordion-bayan school is a center of cultural and historical, national and regional traditions. The school's activities are related to an artistic or artistic-pedagogical educational institution, on the basis of which the development, preservation and popularization of accordion-bayan art is carried out, such as the Kyiv, Kharkiv, Donetsk, Odessa, Lviv schools. A feature of the accordion-bayan art schools in different regions of Ukraine is that they were headed by representatives of the class of the music teacher, founder and head (from 1938 to 1976) of the Department of Folk Instruments of the Kyiv Conservatory Mark Gelis (1903–1976), in particular: Anatoliy Semeshko, Vyacheslav Voevodin, Georgy Kozakov, Mykhailo Oberyukhtin and others. The educational process in regional accordion-bayan art schools in Ukraine is carried out mainly according to programs that provide for the study of various aspects of accordion-bayan performance in Ukrainian and world instrumental art.

Keywords: accordion-bayan art, school, region.